

UDK 28-747:336.7; 336.7:004

CERIF: S 123, S 141, S 180

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_21204A

Dr Ahmedin LEKPEK*

KRIPTOVALUTE U ISLAMSKOM FINANSIJSKOM SISTEMU KROZ PRIZMU ŠERIJATSKOG PRAVA

Kreiranjem kriptovaluta otpočela je nova era u evoluciji novca. U kriptovalutnom sistemu države nemaju primat nad monetarnim tokovima već se on nalazi u rukama učesnika u kriptovalutnom sistemu. Time je omogućena „demokratizacija“ novca, ali su otvorena i brojna pitanja koja je neophodno razrešiti kako bi se potpuno iskoristio potencijal kriptovaluta. Među njima se posebno ističu pitanja uključivanja kriptovaluta u monetarnu politiku, računovodstvenog i poreskog tretmana kriptovaluta i sprečavanja potencijalnih zloupotreba. Šerijatski stručnjaci se, pak, bave kriptovalutama sa aspekta njihove šerijatske valjanosti, u vezi sa čime postoje sledbenici doktrine o šerijatskoj neispravnosti kriptovaluta, s jedne strane, i sledbenici doktrine o šerijatskoj valjanosti kriptovaluta, s druge strane. U ovom radu ćemo analizirati tretman novca u islamskom učenju i praksi, koncepciju kriptovaluta, izazove njihove praktične primene i argumente koje u prilog svom stavu o šerijatskoj (ne)ispravnosti kriptovaluta iznose šerijatski stručnjaci.

Ključne reči: *Islamske finansije. – Šerijat. – Novac. – Kriptovalute. – Blok-
čejn.*

* Docent, Departman za ekonomske nauke, Državni univerzitet u Novom Pazaru, Srbija, alekpek@np.ac.rs.

1. UVOD

Tokom istorije ljudske civilizacije, konstantno je unapređivana sposobnost čoveka da generiše proizvodne viškove, koji su bili osnova za nastanak robne razmene, a potom i kreiranje društvenih institucija čije se funkcionisanje finansira zahvatanjem dela prihoda od privrede (videti Harari 2015). Efikasnost razmene roba i usluga uslovljena je postojanjem novca, kao opšteprihvaćenog sredstva plaćanja prilikom kupoprodaje roba i usluga (Mankiw 2021, 590). Novac se, uz brojeve i pismo, smatra osnovom za nastanak i razvoj prvih civilizacija (Ingham 2004, 3). Novcem se može smatrati svako sredstvo koje se zvanično koristi za plaćanje i obračun poslovnih transakcija (Davies 2002, 29). Iz toga se može zaključiti da novac služi kao sredstvo razmene i obračunska jedinica, ali i kao čuvar vrednosti (detaljnije Mankiw 2021, 590–591).

Prema kriterijumu unutrašnje vrednosti, postoje dve vrste novca: *robni novac*, koji poseduje vrednost nezavisno od načina njegove upotrebe, i *fiat novac*, koji ne poseduje unutrašnju vrednost i čija je upotreba nametnuta odlukom nadležnih vlasti (Mankiw 2021, 591–592). Smatra se da su rudimentarni oblici robnog novca nastali tri hiljade godina pre nove ere, dok je kovanje metalnog novca započeto u antičkoj Lidiji šest stotina godina pre nove ere (detaljnije videti Davies 2002). Robni novac se javljao u vidu raznolike imovine, poput „goveda, duvana, kože, krzna, maslinovog ulja, piva ili žestokih pića, robova ili žena, bakra, gvožđa, zlata, srebra, prstenja, dijamanta, vampumskih perli ili školjki, ogromnih stena i znamenitosti i cigareta“ (Samuelson, Scott 1966, 59). U drugoj polovini 17. veka nastaju prve centralne banke, *Riksbank* u Švedskoj i *Bank of England* u Velikoj Britaniji, kojima se prepušta upravljanje monetarnom politikom države (Bordo 2007, 1). One su najpre ponele ulogu garanta da je emitovani novac zasnovan na odabranim plemenitim metalima, da bi se u poslednjih nekoliko decenija ta garancija svela isključivo na obećanje monetarnih vlasti da emitovani novac zaista vredi i spremnosti građana da u to obećanje poveruju.¹ U savremenoj privredi *fiat* novac je potpuno istisnuo robni novac (Velde 1998, 2), čemu u prilog govori činjenica da je zlatni standard napušten još pre pet decenija.²

¹ Iako je rublja bila zvanična valuta u Sovjetskom Savezu, tokom osamdesetih godina 20. veka Moskovljani su aktivnije koristili cigarete kao sredstvo plaćanja (Mankiw 2021, 592).

² Sjedinjene Američke Države su se 1971. godine odrekle zlatnog standarda, postavši tako poslednja država koja je to učinila.

Tokom 2008. godine, u vreme rasplamsavanja globalne finansijske krize, započeta je nova era u evoluciji novca. Te godine je osoba pod pseudonimom *Satoši Nakamoto* (Satoshi Nakamoto) napisala članak (videti Nakamoto 2008) u kojem je elaborirana koncepcija kriptovalute *bitkoin* (*bitcoin*), koja je zasnovana na *blokčejn* (*blockchain*) sistemu. Time je započeta revolucija u monetarnim finansijama jer se postojećoj praksi centralizovanog upravljanja monetarnim tokovima suprotstavlja koncepcija decentralizovanog monetarnog sistema kojim upravljaju sami korisnici kriptovaluta. Početno oduševljenje tom koncepcijom postepeno su utišavala brojna pravna, tehnička, ekonomska, ali etička pitanja primene kriptovaluta. Jedan od aspekata kriptovaluta kojima se naučna javnost bavi jeste i njihova usklađenost sa religijskim principima. U ovom radu ćemo analizirati šerijatsku prihvatljivost kriptovaluta, predstavljajući islamsko gledište o novcu, dajući prikaz osnovnih karakteristika kriptovaluta i navodeći argumente koje u prilog svojih stavova iznose zastupnici doktrine o šerijatskoj neispravnosti kriptovaluta, s jedne strane, i zastupnici doktrine o šerijatskoj valjanosti kriptovaluta, s druge strane.

2. KONCEPCIJA NOVCA U ISLAMU

Između novca i religije je oduvek postojala izvesna povezanost, koju savremena nauka uglavnom posmatra sa aspekta ljudske psihologije (Davies 2002, 1). Velike religije su prepoznale društveni značaj novca, čemu u prilog govori pominjanje novca, čak i pojedinih valuta, u svetim knjigama. U Starom zavetu se o konkretnim valutama govori najpre u Knjizi o Jovu,³ gde se pominje valuta *kesit*, potom se u Knjizi o Ezri⁴ i Knjizi o Nehemiji⁵ prvi put pominje kovani novac pod nazivima *adarkonim*⁶ i *darkemonim*,⁷ dok se u Novom zavetu⁸ pominje kovani novac *Heroda (Iroda) Prvog* (Williamson 1894, 13, 14, 25, 43, 44).

³ Stari zavet, Knjiga o Jovu 33:19.

⁴ *Knjiga Jezdrina* u srpskom prevodu Svetog pisma.

⁵ *Knjiga Nemijina* u srpskom prevodu Svetog pisma.

⁶ U srpskom prevodu Svetog pisma navodi se kao *darik* (Knjiga Jezdrina 8:27).

⁷ U srpskom prevodu Svetog pisma navodi se kao *drahma* (Knjiga Nemijina 7:70).

⁸ Novi zavet, Matej 25:20.

U Kur'anu se, pak, pominju dve vrste kovanog novca, zlatni kovani novac pod nazivom *dinar* (Kur'an 3:75) i srebrni kovani novac pod nazivom *dirhem* (Kur'an 12:20). Iz činjenica da se kao novac u Kur'anu isključivo pominju zlatne i srebrne kovanice i da se *zekat* (zakat), kao porez čije je plaćanje obaveza svih punoletnih radno i materijalno sposobnih pripadnika islama, obračunava u zlatu i srebru, izrodio se stav pojedinih šerijatskih stručnjaka da su zlato i srebro jedini šerijatski valjani oblici novca (Haq, Ali 2018, 5–6). S druge strane, islamski učenjak *Ibn Tejmije* (Ibn Taymiyyah, 1263–1328) smatrao je da je „novac predmet koji je dogovorom njegovih korisnika određen kao sredstvo razmene, čak i ako je napravljen od parčeta drveta ili kamena“ (Virgana, Anwar 2018, 26). Taj stav preovladava u savremenom islamskom pravu, u kojem se razlikuju dve vrste novca: *Al-Thaman-ul-Khilqi'*, „prirodni novac“, odnosno robni novac, izgrađen isključivo od zlata ili srebra, kao materijala koji imaju unutrašnju vrednost, i *Al-Thaman-ul-Istilah*i, „veštački novac“, odnosno *fiat* novac, „čija je vrednost uspostavljena opštim dogovorom, običajem ili tradicijom“ (Zulkhibri 2019, 45).

Dakle, prvi uslov koji određeni predmet mora da ispuni da bi se smatrao novcem u skladu sa islamskim pravom jeste da je opšteprihvaćen kao sredstvo razmene, što može biti rezultat dogovora među njegovima korisnicima, ali i zakonskog nametanja (Yuneline 2019, 216). Sem toga, novac mora imati odlike imovine (*mal*),⁹ posedovati šerijatski priznatu vrednost (*taqawwum*)¹⁰ i sopstvenu monetarnu vrednost (*thamaniyyah*)¹¹ (Yuneline 2019, 210).

Među šerijatskim stručnjacima opšteprihvaćen je stav da se novac ne može smatrati oblikom roba, pa se samim tim ne može, poput roba, pozajmljivati i po tom osnovu ostvarivati prinos (Zulkhibri 2019, 43). Šerijatski je princip da „novac sam po sebi nema korisnost“ (Usmani 2003, 97) niti ima unutrašnju vrednost (Yuneline 2019, 209). „Vlasnik novca mora novac

⁹ Imovinom se može smatrati sve ono „nad čim se može uspostaviti vlasništvo, što se može posedovati, skladištiti i koristiti u slučaju potrebe“ (Habib, Adekunle 2019, 244). Odlukama institucija nadležnih za pitanja islamskog prava (*Islamic Fiqh Academy of the Organization of Islamic Cooperation*) i računovodstva i revizije u islamskim finansijskim institucijama (*Accounting and Auditing Organization of Islamic Financial Institutions*), nematerijalna aktiva je, takođe, dobila status imovine koja zadovoljava prethodno navedene kriterijume (Habib, Adekunle 2019, 248).

¹⁰ Samo predmetima čiju upotrebu Šerijat dozvoljava (*mutaqawwam*) može se slobodno trgovati, pa stoga oni poseduju šerijatski priznatu vrednost (*taqawwum*) (Habib, Adekunle 2019, 245).

¹¹ Taj standard zadovoljavaju predmeti koji mogu poslužiti kao opšteprihvaćeno merilo vrednosti i obračunska jedinica (Yuneline 2019, 210).

potrošiti ili uložiti napor i rad da bi izvukao korist iz novca“ (Yuneline 2019, 209). S druge strane, vrednost novca „zavisi od proizvodne aktivnosti¹² koja generiše višak vrednosti“¹³ (Yuneline 2019, 209).

Šerijat prepoznaje brojne društvene aranžmane u kojima je novac jedan od ključnih elemenata i čija realizacija može biti *obavezna*, poput: zekata (*zakat*) – verskog poreza koji plaćaju muslimani, džizije (*jizya*) – poreza koji plaćaju nemuslimani u muslimanskoj državi, harača (*kharaj*) – zemljišnog poreza,¹⁴ mehra (*mahar*) – venčanog dara koji muškarac daje ženi prilikom sklapanja braka, i dije (*diyyat*) – krvarine; *dozvoljena pod određenim uslovi-ma*: sarf (*sarf*) – razmena novca; i *zabranjena*: sarika (*sariqa*) – krađa (navedeno prema Abdullah 2020, 2). Sa privrednog aspekta, posebno je značajan *sarf*, odnosno razmena novca. Uglavnom se javlja u obliku kupoprodaje valuta (Windiaštuti, Athief 2019, 154). Šerijatski valjana realizacija *sarf* transakcija podrazumeva da budu ispunjeni sledeći uslovi: dnevna realizacija transakcije (Abubakar, Ogunbado, Saidi 2018, 17) i vlasništvo nad valutama u trenutku dogovaranja i realizacije razmene (Windiaštuti, Athief 2019, 154). Ti uslovi su nametnuti s ciljem da se u *sarf* transakciji izbegnu pojave kamate,¹⁵ usled odlaganja isporuke novca¹⁶ i razlike između dnevnog i terminskog kursa (Chapra, Khan 2000, 81; Windiaštuti, Athief 2019, 173), i valutne spekulacije¹⁷ jer je primarna svrha novca kupoprodaja dobara i usluga, a ne trgovina samim novcem (Abubakar, Ogunbado, Saidi 2018, 17).

¹² Šerijat dozvoljava da se u proizvodne i druge privredne aktivnosti ulaže i putem kupovine vlasničkih udela u preduzećima (detaljnije videti Usmani 2003, 181–184), pod uslovom da se ona bave *halal* privrednim delatnostima (detaljnije videti Ayub 2007, 199).

¹³ Citirani autor (Yuneline 2019) kao merilo uspešnosti poslovnih poduhvata upotrebljava nedovoljno precizan i određen izraz *višak vrednosti* (u originalu *surplus value*). U savremenoj ekonomskoj nauci isplativost ulaganja se prevashodno meri ostvarenim prinosima, čija visina treba da bude usklađena sa preuzetim rizikom i oportunitetnim troškovima ulaganja.

¹⁴ U Osmanskom carstvu je sve do 16. veka reč *harač* preferirana u odnosu na reč *džizja* (Inalcik 1965, 2:562, navedeno u Islahi 2009, 100).

¹⁵ Džon Mejnard Kejns (Keynes (1936) 2012, 222) definiše kamatu kao razliku između terminske i dnevne cene isporuke aktive, bez obzira na to da li je u pitanju novac ili roba. Šerijatski stručnjaci prihvataju tu definiciju za novac, ali ne i za robu (detaljnije Usmani 2003, 95–102).

¹⁶ Prema šerijatskim propisima, novac se može razmenjivati isključivo promptno i u jednakim vrednostima (detaljnije Ayub 2007, 52).

¹⁷ Pojedini autori (Chapra, Khan 2000) ukazuju na to da, osim spekulativnog, terminska razmena novca ima i izuzetan hedžing potencijal. Oni smatraju da se korišćenjem terminske razmene novca mogu postići dva bitna šerijatski propisana cilja: eliminisanje neprihvatljivo visokog rizika, koji je u terminologiji šerijatskog prava

3. KRATAK PRIKAZ KONCEPCIJE KRIPTOVALUTA

U Merijem-Vebsterovom rečniku (*Merriam-Webster dictionary*) navodi se da kriptovalute predstavljaju „bilo koji oblik valute koji postoji samo digitalno, koji nema centralno emisiono ili regulatorno telo već koristi decentralizovani sistem za evidentiranje transakcija i upravljanje izdavanjem novih jedinica i koji se oslanja na kriptografiju kako bi se sprečili falsifikovanje i prevarantske transakcije“. Za razliku od tradicionalnog monetarnog sistema, kojim upravljaju nacionalne ili nadnacionalne centralizovane monetarne vlasti, u kriptovalutnom sistemu stvari stoje drugačije (Farell 2015, 3). Kontrolori kriptovalutnog sistema, koji je zasnovan na *blokčejn* modelu, jesu sami učesnici u tom sistemu, koji se nazivaju „kopačima“ (*miners*). Oni daju vitalni doprinos funkcionisanju tog sistema ulaganjem sopstvenih resursa u vidu električne i računarske snage u rešavanje algoritama koje im sistem zadaje (Mekić, Purković, Lekpek 2018, 29). Takođe, oni verifikuju sve transakcije obavljene u kriptovalutnom sistemu u koji su uključeni, čime se štiti verodostojnost zapisa (*ledgers*) koji svedoče o realizaciji tih transakcija (Apte, Petrovsky 2016, 76). Motiv zbog kojeg se „kopači“ uključuju u kriptovalutni sistem jesu same kriptovalute do kojih dolaze u procesu „kopanja“, odnosno rešavanja zadatih algoritama (Farell 2015, 5). Postoje dva modela nagrađivanja „kopača“: prema energiji utrošenoj u procesu „kopanja“ i prema broju kriptonovčića koje „kopači“ poseduju (Davarpanah, Kaufman, Pubellier 2015, 38; Farell 2015, 6; Kokina, Mancha, Pachamanova 2017, 93).

Mnogi pojedinci koji pripadaju različitim društvenim kategorijama percipiraju kriptovalute kao atraktivnu alternativu tradicionalnim valutama (detaljnije Caginalp 2019, 1067). Očekuje se da će tržište kriptovaluta u periodu 2019–2026. dostići složenu godišnju stopu rasta¹⁸ od 30% (Facts and Factors 2021). Ti trendovi ukazuju na to da kriptovalutno tržište ima potencijal da postane izuzetno značajan i uticajan segment globalnih finansijskih tržišta. Toga su svesne i brojne države. Neke od njih su sebi dale isključivo regulatornu ulogu i svoju aktivnost na kriptovalutnom tržištu svele na zabranjivanje ili odobravanje upotrebe kriptovaluta na svojoj teritoriji (Inshyn, Mohilevskiy, Drozd 2018, 173). S druge strane, postoje države koje su odlučile da aktivnije učestvuju na kriptovalutnom tržištu, kreirajući sopstvene kriptovalute u doglednoj budućnosti, poput Švedske, Japana (Oh, Nguyen 2018, 51–52) i Rusije (Smith 2019, 146). Ipak, kreiranjem kriptovalutnih sistema

poznat pod nazivom *gharar* (*gharar*), i zaštita imetka (*hifz al-māl*), što su dovoljni razlozi da se preispita stav o šerijatskoj neusklađenosti terminske razmene novca (navedeno prema Chapra, Khan 2000, 81–83).

¹⁸ Računa se pomoću formule:
$$\left(\frac{\text{krajnja vrednost}}{\text{početna vrednost}} \right)^{\frac{1}{\text{broj godina}}} - 1.$$

u kojima bi centralnu regulatornu ulogu imala država bio bi prekršen jedan od ključnih principa funkcionisanja kriptovaluta, a to je decentralizovanost kriptovalutnog sistema. Shodno tome, države mogu da kreiraju i emituju digitalne verzije sopstvenih valuta, ali ne i kriptovalute.

Postoje brojna pitanja koja treba razrešiti da bi kriptovalute postale valjana alternativa tradicionalnim valutama. *Prvo*, treba sagledati mogućnosti uključivanja kriptovalutnog sistema u postojeći nacionalni ili nadnacionalni monetarni sistem, kako bi se, uz puno korišćenje potencijala kriptovaluta, vodila efikasna monetarna politika i ostvarila stabilnost finansijskog sistema (detaljnije videti Al-Naji, Chen, Diao 2017; Bordo, Levin 2017; Claeys, Demertzis, Efstathiou 2018; Corbet, McHugh, Meegan 2017; Iwamura *et al.* 2014; Nelson 2018; Nguyen *et al.* 2019; Oh, Nguyen 2018). *Drugo*, treba stvoriti mehanizme praćenja i sprečavanja nezakonitih transakcija, za čiju realizaciju kriptovalutni sistem pruža veoma pogodne uslove (detaljnije Caginalp 2019; DeVries 2016). *Treće*, još uvek nije razrešeno pitanje računovodstvenog tretmana (detaljnije Raiborn, Sivitanides 2015; Sokolenko *et al.* 2019) i poreskog tretmana kriptovaluta¹⁹ (detaljnije DeVries 2016; Farell 2015), što je jedan od ključnih preduslova njihovog nesmetanog korišćenja u svakodnevnom poslovanju.

4. ANALIZA ŠERIJATSKE USKLAĐENOSTI KRIPTOVALUTA

Kriptovalute su jedno od najznačajnijih savremenih ekonomskih pitanja sa kojima se šerijatski pravници i islamski finansijski stručnjaci susreću. S obzirom na rast njihovog značaja i zastupljenosti u finansijskim transakcijama na globalnom nivou, ignorisanje tog pitanja moglo bi imati negativne posledice po razvoj islamskog finansijskog sistema. U šerijatskoj finansijskoj doktrini izdvojila su se dva osnovna stava prema kriptovalutama: jedan prema kome su kriptovalute šerijatski neprihvatljive i drugi kojim se ne dovodi u pitanje šerijatska ispravnost kriptovaluta.

Zastupnici stava da su kriptovalute *haram*, odnosno šerijatski nedozvoljene, navode brojne argumente njemu u prilog. *Prvo*, kriptovalute ne emituju zakonom uspostavljene i regulisane institucije već su njihovi emitenti javnosti nepoznati (Abubakar, Ogunbado, Saidi 2018, 19). Izostanak centralne regulatorne institucije može učesnike u kriptovalutnom sistemu izložiti dejstvu *garara* zbog rizika da pojedine države zabrane upotrebu kriptoava-

¹⁹ Prema odluci Evropskog suda iz 2015. godine, na *bitcoin* transakcije se ne plaća porez na dodatu vrednost (DeVries 2016, 5, 7).

luta (Billah, Amadu 2019, 154) i činjenice da su kriptovalutne transakcije intenzivnije opterećene rizikom nego regulisane tradicionalne transakcije (detaljnije Billah, Amadu 2019, 154–155). Pojavi *garara* doprinosi i izuzetno nestabilna vrednost kriptovaluta (Abubakar, Ogunbado, Saidi 2018, 16).

Drugo, konzervativni šerijatski stručnjaci smatraju da je šerijatski valjan samo novac koji ima unutrašnju vrednost, što podrazumeva zasnovanost na zlatu ili srebru, što nije slučaj sa kriptovalutama (navedeno prema Abubakar, Ogunbado, Saidi 2018, 19). Njihovo je mišljenje da je novac koji nema takvu osnovu dugoročno neodrživ (Meera 2018, 490). Šerijatska valjanost kriptovaluta je problematična i zbog toga što one ne poseduju sopstvenu monetarnu vrednost (*thamaniyyah*), kao jednu od odlika šerijatski prihvatljivog novca, jer je „i dalje potrebna vrednost *fiat* valuta za određivanje vrednosti kriptovaluta“ (Yuneline 2019, 218). Takođe, kriptovalute još uvek nisu postale opšteprihvaćeno sredstvo plaćanja, što je jedna od ključnih karakteristika „dobrog novca“ (Habib, Adekunle 2019, 249).

Treće, proces „kopanja“, tokom kojeg se rešavaju algoritmi, sadrži šerijatski zabranjen element kockanja, tzv. *mejsir* (*maysir*). Rešavanje algoritama i ostvarivanje koristi u vidu dobijanja kriptovaluta više su rezultat sreće nego uloženog napora i znanja učesnika u tom procesu (Billah, Amadu 2019, 155–156). Kupoprodaja kriptovaluta je, takođe, spekulativna aktivnost (Abubakar, Ogunbado, Saidi 2018, 19), čiji je *mejsir* imanentni deo (Izhar, Gundogdu 2019, 110).

Četvrto, funkcionisanje kriptovalutnog sistema je netransparentno u pogledu „prikupljanja, upravljanja i distribucije sredstava“ (Elasrag 2019, 13). Time je omogućeno obavljanje zakonom zabranjenih transakcija, poput kriminalnih aktivnosti, pranja novca i izbegavanja plaćanja poreza (Abu-Bakar 2018, 17; Abubakar, Ogunbado, Saidi 2018, 17, 19; Billah, Amadu 2019, 159).

Peto, novac prevashodno treba da služi kao sredstvo plaćanja, dok se kriptovalute uglavnom koriste u spekulativne svrhe (Abu-Bakar 2018, 17; Abubakar, Ogunbado, Saidi 2018, 17, 19; El Amri, Mohammed 2019, 127).

Šesto, kriptovalutni sistem daje teoretsku mogućnost da jedan učesnik ili grupa povezanih učesnika u sistemu preuzmu kontrolu nad 51% mašina uključenih u sistem (Mekić, Purković, Lekpek 2018, 31–32), čime bi preuzeli kontrolu i nad procesom rešavanja algoritama i verifikacije kriptovalutnih transakcija (detaljnije Sayeed, Marco-Gisbert 2019). Na taj način bi stekli monopolski položaj u sistemu i značajno ograničili mogućnosti ostalih učesnika da koriste benefite koje učešće u kriptovalutnom sistemu inače nudi (Billah, Amadu 2019, 157).

Sedmo, ograničen kvantitet emitovanih kriptovaluta i značajni resursi neophodni za uspešno „kopanje“ čine da kriptovalutni sistem bude dostupan samo privilegovanoj manjini (El Amri, Mohammed 2019, 128).

Ipak, to što se pojedini šerijatski stručnjaci protive principima funkcionisanja aktuelnog kriptovalutnog sistema ne znači da oni odbacuju samu koncepciju kriptovaluta. Štaviše, oni promovišu ideju šerijatski prihvatljivih, odnosno *halal* (*halal*) kriptovaluta. Da bi kriptovalutni sistem bio *halal*, potrebno je da entitet koji upravlja sistemom bude registrovan i pravno tretiran kao preduzeće (Billah 2019a, 8). U tom entitetu treba da postoji regulatorno telo u vidu šerijatskog odbora, koje bi kontrolisalo šerijatsku ispravnost transakcija realizovanih u tom sistemu (Billah 2019a, 7). Poslovni aranžmani koji se realizuju u *halal* kriptovalutnom sistemu moraju biti zasnovani na islamskim poslovnim ugovorima (detaljnije Billah 2019b, 224). Operator *halal* kriptovalutnog sistema ima obavezu da deo svojih prihoda izdvoji za plaćanje verskog poreza (*zakat*) (Billah 2019a, 8). Da bi se učesnici u *halal* kriptovalutnom sistemu zaštitili od dejstva rizika, u sistem je neophodno uključiti islamski model osiguranja, poznat kao *tekaful* (*takaful*) (Billah 2019a, 8). *Halal* kriptovalute moraju biti zasnovane na šerijatski prihvatljivoj aktivi (Billah 2019b, 226).

Taj uslov ispunjava kriptovaluta *OneGram*, čiji jedan novčić (*coin*) predstavlja jedan gram zlata (Ferdiansyah *et al.* 2019, 181). Ipak, vrednost te kriptovalute ne zavisi samo od tržišne vrednosti zlata već i od transakcijskih troškova kupovine zlata i ekonomske vrednosti uslovljene tržišnom tražnjom (Ferdiansyah *et al.* 2019, 181–182). Provizije na *OneGram* transakcije se kreću od 1% do jednog novčića i raspoređuju se na sledeći način: 70% se reinvestira u zlato, 25% se ulaže u funkcionisanje i razvoj sistema i po 2,5% se isplaćuje „kopačima“ i daje u humanitarne svrhe (*OneGram Whitepaper*).

Sledbenici doktrine o šerijatskoj valjanosti kriptovaluta, pak, svojim oponentima spočitavaju neprincipijelnost. Oni primećuju da nije bilo „intenzivne rasprave“ o tome da li su *fiat* valute *halal* već su one prihvaćene kao šerijatski ispravne po automatizmu, ali se zato posebno analizira šerijatska ispravnost kriptovaluta (navedeno prema Kakkattil 2019, 58). Takođe, navode da mnogi argumenti koji se iznose u prilog šerijatske zabrane kriptovaluta mogu biti osnova i za šerijatsku zabranu *fiat* valuta, ali da njihovi oponenti ne dovode u pitanje šerijatsku ispravnost *fiat* valuta samo zbog toga što se one nalaze pod državnom regulativom (navedeno prema Abubakar, Ogunbado, Saidi 2018, 19).

Oni zastupaju stav da šerijatska neispravnost kriptovaluta nije dokazana (Abubakar, Ogunbado, Saidi 2018, 16) i to opravdavaju sledećim argumentima. *Prvo*, nepostojanje centralnog regulatora ne može zaseniti brojne pred-

nosti koje nudi *blokčejn* sistem, na kojem su zasnovane kriptovalute. *Blokčejn* sistem omogućava učesnicima u sistemu da verifikuju svaku transakciju, što obezbeđuje punu *kontrolu* nad transakcijama; učesnici u sistemu ne mogu naknadno menjati unete zapise, što sistem čini *sigurnim i zaštićenim od prevara*; mogućnost učesnika da ostvaruju uvid u svaku realizovanu transakciju taj sistem čini *transparentnim*; informacije o realizovanim transakcijama su dostupne u realnom vremenu, što sistem čini *ažurnim* (Elasrag 2019, 2).

Drugo, kriptovalutama se ne može spočitati nepostojanje unutrašnje vrednosti jer je njihova unutrašnja vrednost sam *blokčejn* sistem na kojem se one zasnivaju²⁰ (Beik, Zaenal, Rizkiningsih 2019, 288–289; Kakkattil 2019, 58–59). Između kriptovaluta, posebno *bitkoina* (Bitcoin), i zlata postoje brojne sličnosti: „opšte su prepoznatljivi i prihvaćeni, nepovezani su sa bilo kojom vladom i upravom i teško se proizvode“ (Kakkattil 2019, 59–60).

Treće, neprihvatljiva je i tvrdnja o zastupljenosti *garara* i *mejsira* u kriptovalutnim transakcijama. Kupoprodaja kriptovaluta donosi korist svim učesnicima u toj transakciji, pa samim tim u toj transakciji nema elemenata igre sa nultim ishodom, na kojoj je *mejsir* zasnovan (Adam 2019, 145). Zahvaljujući *blokčejn* sistemu ne postoji problem neizvesnosti realizacije dogovorenih kriptovalutnih transakcija, pa samim tim ni problem *garara* (Elasrag 2019, 21). Nepredvidljivost budućih kretanja vrednosti kriptovaluta, pak, ne može se smatrati oblikom *garara* (Adam 2019, 145). Istina, kriptovalutama se može spekulirati, ali to ne znači da su one *a priori* šerijatski neprihvatljive jer je čak i plemenitim metalima i zakonom priznatim valutama, kao šerijatski prihvatljivim oblicima aktive, moguće spekulirati (interpretirano prema Abu-Bakar 2018, 18). Treba dodati i da su pojedine značajne države, poput Nemačke i SAD, omogućile korišćenje kriptovaluta, konkretno *bitkoina*, u svakodnevnom transakcijama (Abubakar, Ogunbado, Saidi 2018, 18), čime se otklanja opasnost zabrane korišćenja kriptovaluta na teritoriji pod njihovom jurisdikcijom i sa njom povezan *garar*.

5. DISKUSIJA

Konzervativni šerijatski stručnjaci smatraju da su kriptovalute šerijatski neusklađene zbog toga što ne postoji zakonom uspostavljen i regulisan emitent, zbog nedostatka unutrašnje vrednosti, izraženog spekulativnog po-

²⁰ Stav da se unutrašnja vrednost kriptovaluta zasniva na *blokčejn* sistemu nije opšteprihvaćen među šerijatskim stručnjacima (navedeno prema Beik, Zaenal, Rizkiningsih 2019, 289).

tencijala i mogućnosti zloupotrebe i zbog toga što nisu dovoljno prihvaćene među potencijalnim korisnicima. S druge strane, prevladao je stav o šerijatskoj valjanosti *fiat* valuta. U nastavku ćemo analizirati da li su *fiat* valute zaista neopterećene nedostacima koji se stavljaju na teret kriptovalutama.

Prvo, fiat valute nemaju unutrašnju vrednost jer nisu zasnovane na materijalnoj aktivi. Unutrašnja vrednost savremenih valuta uslovljena je efikasnošću monetarnog i privrednog sistema u kojima su kreirane. Shodno tome, logično bi bilo unutrašnju vrednost kriptovaluta vezati za efikasnost *blokčejn* sistema na kojem počivaju.

Drugo, fiat novac, kao i svi ostali oblici novca, poseduje spekulativni potencijal. Ni najsnažnije svetske valute nisu imune na spekulativne udare, koji mogu uzdrmati stabilnost njihove vrednosti, ali i sistema na kojem počivaju.²¹ Istina je da se kriptovalute u ovom trenutku prevashodno koriste u spekulativne svrhe, ali se zbog toga ne sme zanemariti da se one mogu koristiti i na šerijatski prihvatljiv način. Realno je očekivati da usled povećanja korisničke baze i prepoznavanja kriptovaluta kao legalnog sredstva plaćanja i obračunske jedinice²² one nađu daleko aktivniju primenu u svakodnevnim plaćanjima.

Treće, fiat valute se aktivno koriste za realizaciju nelegalnih transakcija putem razrađenih kanala koje je teško kontrolisati. Kriptovalutnim sistemima se jedino može zameriti da nude efikasnu alternativu konvencionalnim kanalima za realizaciju nelegalnih transakcija.

Četvrto, fiat valute kreiraju i kontrolišu zakonom uspostavljene i regulisane institucije. To ipak ne garantuje da su vlasnici *fiat* valuta zaštićeni od dejstva *garara*. Neefikasne i neodgovorne monetarne i privredne politike brojnih država izazvale su nestabilnost njihovih valuta i stvorile mogućnost da njihovi vlasnici pretrpe značajne gubitke. Takođe, zakonska uređenost valuta ne znači po automatizmu i njihovu opštu prihvaćenost. Gubitak poverenja javnosti u određenu valutu dovodi do toga da se umesto nje kao sredstvo razmene koriste stabilne valute ili čak roba za kojom postoji intenzivna tražnja.

Na osnovu toga se može zaključiti da *fiat* valute ne zadovoljavaju brojne kriterijume šerijatske valjanosti. Međutim, za razliku od kriptovaluta, njima se priznaje *halal* status. Rigorozniji pristup proceni šerijatske valjanosti kriptovaluta najverovatnije je posledica podozrenja prema kriptovalutama kao nečem novom, nedovoljno poznatom i potencijalno veoma rizičnom. Kao

²¹ Slučaj spekulativnog udara na britansku funtu 1992. godine (detaljnije Varoufakis 2016).

²² Na taj način bi se zadovoljio i *thamaniyyah* kriterijum šerijatske valjanosti novca.

logičan, nameće se stav da fokus ipak treba da bude na načinu upotrebe novca, a ne na njegovoj prirodi, jer se problem šerijatske neusklađenosti upravo tu i javlja.

6. ZAKLJUČAK

Islam prepoznaje izuzetan društveni značaj novca, koji nalazi primenu i u islamskoj verskoj praksi. Postoje brojne Šerijatom propisane obaveze čije je izvršenje neposredno povezano sa novcem. Svesni tih činjenica, šerijatski stručnjaci ne dovode u pitanje bitnu ulogu koju novac ima u islamskom društvu. Međutim, predmet sporenja među šerijatskim stručnjacima su kriterijumi šerijatske valjanosti. Spor je nastao pojavom *fiat* novca, koji je isključivo zastupljen oblik novca u savremenom ekonomskom sistemu. Konzervativni šerijatski stručnjaci smatraju da novac mora biti vezan za zlato ili srebro, kao aktivu koja ima unutrašnju vrednost. Svoj stav opravdavaju činjenicom da su zlatne i srebrne kovanice jedini oblici novca koji se pominju u Kur'anu. S druge strane, šerijatski stručnjaci koji imaju fleksibilniji stav prema novcu smatraju da su opšta prihvaćenost i zakonska regulisanost jedini relevantni kriterijumi koje šerijatski prihvatljiv novac treba da ispuni.

Pojava kriptovaluta je uzrokovala otvaranje pitanja njihove šerijatske prihvatljivosti, što je postala nova tačka sporenja među šerijatskim stručnjacima. Konzervativni šerijatski stručnjaci smatraju da su kriptovalute šerijatski neusklađene. Oni navode da kriptovalutne transakcije sadrže šerijatom zabranjene elemente *garar* (preterano visok rizik) i *mejsir* (spekulacija i kockanje); da nemaju potrebnu materijalnu osnovu jer nisu zasnovane na zlato ili srebro; da netransparentnost kriptovalutnog sistema stvara uslove za nesmetano obavljanje nezakonitih aktivnosti; da se kriptovalute prevashodno koriste u spekulativne svrhe; da postoji opasnost da kriptovalutni sistem preuzmu imućni pojedinci ili organizovane grupe; da su barijere ulaska na kriptovalutno tržište za većinu ljudi previsoke. Oni su predložili koncepciju *halal* kriptovaluta, po kojoj bi kriptovalutnim sistemom upravljao registrovani operator, šerijatsku ispravnost transakcija bi proveravao šerijatski odbor, sigurnost sistema bi bila obezbeđena uključivanjem *tekaful* modela osiguranja u sistem, a kriptovalute bi bile zasnovane na zlato ili srebro.

Njihovi oponenti, pak, tvrde: da *blokčejn* princip, na kojem funkcioniše kriptovalutni sistem, omogućava da se transakcije obavljaju transparentno, kontrolisano, sigurno, efikasno i ekonomično; da je unutrašnja vrednost kriptovaluta sam *blokčejn* sistem na kojem su one zasnovane; da je otklo-

njen rizik neizvršenja kripto valutnih transakcija a time i dejstvo *garara*; da spekulativni potencijal kripto valuta ne može biti dokaz njihove prirodne opterećenosti *mejsirom*.

Na kraju, analiza je pokazala da mnoge kriterijume šerijatske valjanosti novca, na osnovu kojih su konzervativni šerijatski stručnjaci procenjivali šerijatsku ispravnost kripto valuta, ne ispunjavaju ni *fiat* valute. Problem ipak ne treba tražiti u prirodi valuta već u načinu njihove upotrebe.

LITERATURA

- [1] Abdullah, Adam. 1/2020. The Islamic Monetary Standard: The Dinar and Dirham. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi* 6: 1–29.
- [2] Abu-Bakar, Mufti Muhammad. 2018. Shariah Analysis of Bitcoin, Cryptocurrency and Blockchain. <https://blossomfinance.com/bitcoin-working-paper>, poslednji pristup 1. marta 2021.
- [3] Abubakar, Yusuf Sani, Ahmad Faosiy Ogunbado, Mpawenimana Abdallah Saidi. 4/2018. Bitcoin and its Legality from Shariah Point of View. *SEISENSE Journal of Management* 1: 13–21.
- [4] Adam, Faraz. 2019. Fatawa Analysis of Bitcoin. 133–147. *Halal Cryptocurrency Management*, ed. Mohd Ma'Sum Billah. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- [5] Al-Naji, Nader, Josh Chen, Lawrence Diao. 2017. Basis: A Price-Stable Cryptocurrency with an Algorithmic Central Bank. https://www.basis.io/basis_whitepaper_en.pdf, poslednji pristup 1. marta 2021.
- [6] Apte, Shireesh, Nikolai Petrovsky. 3/2016. Will blockchain technology revolutionize excipient supply chain management? *Journal of Excipients and Food Chemicals* 7: 76–78.
- [7] Ayub, Muhammad. 2007. *Understanding Islamic Finance*. John Wiley and Sons Ltd.
- [8] Beik, Irfan Syauqi, Muhammad Hasbi Zaenal, Priyesta Rizkiningsih. 2019. Waqf Led Halal Cryptocurrency Model. 285–298. *Halal Cryptocurrency Management*, ed. Mohd Ma'Sum Billah. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- [9] Bordo, Michael. 2007. A brief history of central banks. *Economic Commentary*. Federal Reserve Bank of Cleveland. <https://www.cleveland-fed.org/en/newsroom-and-events/publications/economic-commentary/>

- economic-commentary-archives/2007-economic-commentaries/ec-20071201-a-brief-history-of-central-banks.aspx*, poslednji pristup 7. juna 2021.
- [10] Bordo, Michael, Andrew T. Levin. 2017. Central bank digital currency and the future of monetary policy. Working Paper 23711. National Bureau of Economic Research.
- [11] Billah, Mohd Ma'Sum. 2019a. Cryptocurrency? Its Halal Alternative Model. 3–14. *Halal Cryptocurrency Management*, ed. Mohd Ma'Sum Billah. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- [12] Billah, Mohd Ma'Sum. 2019b. Halal Cryptocurrency: Its Establishment and Operational Mechanisms. 221–234. *Halal Cryptocurrency Management*, ed. Mohd Ma'Sum Billah. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- [13] Billah, Mohd Ma'Sum, Mohammed Fawzi Aminu Amadu. 2019. Shari'ah Code of Ethics in Cryptocurrency. 149–163. *Halal Cryptocurrency Management*, ed. Mohd Ma'Sum Billah. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- [14] Caginalp, Carey. 4/2019. A dynamical systems approach to cryptocurrency stability. *AIMS Mathematics* 4: 1065–1077.
- [15] Chapra, M. Umer, Tariquillah Khan. 2000. *Regulations and Supervision of Islamic Banks*. Jeddah: Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank.
- [16] Claeys, Grégory, Maria Demertzis, Konstantinos Efstathiou. 2018. Cryptocurrencies and Monetary Policy. *Policy Contribution* 10: 1–12.
- [17] Corbet, Shaen, Grace McHugh, Andrew Meegan. 4/2017. The influence of central bank monetary policy announcements on cryptocurrency return volatility. *Investment Management & Financial Innovations* 14: 60–72.
- [18] Davarpanah, Kourosh, Dan Kaufman, Ophelie Pubellier. 2015. NeuCoin: The First Secure, Cost-Efficient and Decentralized Cryptocurrency. <https://ssrn.com/abstract=2585589>, poslednji pristup 4. marta 2021.
- [19] Davies, Glyn. 2002. *A history of money*. University of Wales Press.
- [20] DeVries, Peter D. 2/2016. An Analysis of Cryptocurrency, Bitcoin, and the Future. *International Journal of Business Management and Commerce* 1: 1–9.
- [21] El Amri, Mohamed Cherif, Mustafa Omar Mohammed. 2019. The Analysis of Cryptocurrency Based on Maqasid al-Shari'ah. 119–131. *Halal Cryptocurrency Management*, ed. Mohd Ma'Sum Billah. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

- [22] Elasrag, Hussein. 2019. Blockchains for Islamic finance: Obstacles & Challenges. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/92676/1/MPRA_paper_92676.pdf, poslednji pristup 2. marta 2021.
- [23] Facts and Factors. 2021. Cryptocurrency Market By Type (Bitcoin, Ethereum, Ripple, Litecoin, Dashcoin, Others), By Component (Hardware, Software), By Process (Transaction, Mining), and By End-Users Analysis (Banking, Real Estate, Stock Market & Virtual Currency, Others): Global Industry Outlook, Market Size, Business Intelligence, Consumer Preferences, Statistical Surveys, Comprehensive Analysis, Historical Developments, Current Trends, and Forecasts, 2020–2026. <https://www.fnfresearch.com/cryptocurrency-market-by-type-bitcoin-ethereum-ripple-litecoin-640>, poslednji pristup 20. maja 2021.
- [24] Farrell, Ryan. 2015. An Analysis of the Cryptocurrency Industry. *Wharton Research Scholars*, 130. http://repository.upenn.edu/wharton_research_scholars/130, poslednji pristup 4. marta 2021.
- [25] Ferdiansyah, Ferdiansyah, Siti Hajar Othman, Raja Zahilah Md Radzi, Deris Stiawan. 2/2019. A Study of Economic Value Estimation on Cryptocurrency Value back by Gold, Methods, Techniques, and Tools. *Journal of Information Systems and Informatics* 1: 178–192.
- [26] Habib, Farrukh, Salami Saheed Adekunle. 2019. Case Study of Bitcoin and Its Halal Dimension. 235–255. *Halal Cryptocurrency Management*, ed. Mohd Ma'Sum Billah. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- [27] Haq, Hina Binte, Syed Taha Ali. 2018. Navigating the Cryptocurrency Landscape: An Islamic Perspective. *6th International Conference on Islam and Liberty*. Pakistan: Islamabad.
- [28] Harari, Yuval Noah. 2015. *Sapiens: A Brief History of Humankind*. HarperCollins.
- [29] Inalcik, Halil. 1965. Dariba – Ottoman Empire. *Encyclopaedia of Islam*, Leiden: E. J. Brill – London: Luzac and Co.
- [30] Ingham, Geoffrey. 2004. *The nature of money*. Polity Press Ltd.
- [31] Inshyn, Mykola, Leonid Mohilevskyi, Oleksii Drozd. 1/2018. The issue of cryptocurrency legal regulation in Ukraine and all over the world: a comparative analysis. *Baltic Journal of Economic Studies* 4: 169–174.
- [32] Islahi, Abdul Azim. 2009. *Muslim Economic Thinking and Institutions in the 10th AH/ 16th CE Century*. Jeddah, Saudi Arabia: Islamic Economics Research Centre, King Abdulaziz University.

- [33] Izhar, Hylmun, Ahmet Suayb Gundogdu. 2019. Characterizing Cryptocurrencies and Why It Matters. 107–116. *Halal Cryptocurrency Management*, ed. Mohd Ma'Sum Billah. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- [34] Iwamura, Mitsuru, Yukinobu Kitamura, Tsutomu Matsumoto, Kenji Saito. 2014. Can We Stabilize the Price of a Cryptocurrency?: Understanding the Design of Bitcoin and Its Potential to Compete with Central Bank Money. <https://ssrn.com/abstract=2519367>, poslednji pristup 1. marta 2021.
- [35] Kakkattil, Shajahan K. 2019. Blockchain Technology in Managing Halal Cryptocurrency. 53–67. *Halal Cryptocurrency Management*, ed. Mohd Ma'Sum Billah. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- [36] Keynes, John Maynard. (1936) 2012. *The General Theory of Employment, Interest and Money. The Collected Writings of John Maynard Keynes*. Volume 7. Cambridge University Press.
- [37] Kokina, Julia, Ruben Mancha, Dessislava Pachamanova. 2/2017. Blockchain: Emergent industry adoption and implications for accounting. *Journal of Emerging Technologies in Accounting* 14: 91–100.
- [38] *Kur'an*. 1992. Korkut, B. (prevod), Kompleks Hadimi-l-Haremejn-š-Šerifejni-l-Melik Fahd za štampanje Mushafi Šerifa u Medini Munevveri. Saudijska Arabija: Medina Munevvera.
- [39] Mankiw, N. Gregory. 2021. *Principles of economics*. Cengage Learning.
- [40] Mekić, Edis, Safet Purković, Ahmedin Lekpek. 2/2018. Cost benefit analysis of compromising ledger system based on blockchain technology. *BizInfo (Blace) Journal of Economics, Management and Informatics* 9: 27–38.
- [41] Meera, Ahmed Kameel Mydin. 4/2018. Cryptocurrencies from Islamic Perspectives: The Case of Bitcoin. *Bulletin of Monetary Economics and Banking* 20: 475–492.
- [42] Merriam-Webster. Definition of Cryptocurrency. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/cryptocurrency>, poslednji pristup 1. marta 2021.
- [43] Nakamoto, Satoshi. 2008. Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>, poslednji pristup 1. marta 2021.
- [44] Nelson, Bill. 2018. Financial stability and monetary policy issues associated with digital currencies. *Journal of Economics and Business* 100: 76–78.

- [45] Nguyen, Thai Vu Hong, Binh Thanh Nguyen, Kien Son Nguyen, Huy Pham. 2019. Asymmetric monetary policy effects on cryptocurrency markets. *Research in International Business and Finance* 48: 335–339.
- [46] Oh, Jeong Hun, Kevin Nguyen. 1/2018. The Growing Role of Cryptocurrency: What Does It Mean for Central Banks and Governments? *International Telecommunications Policy Review* 25: 33–55.
- [47] OneGram. Read The OneGram Whitepaper. <https://onegram.org/white-paper>, poslednji pristup 4. marta 2021.
- [48] Raiborn, Cecily, Marcos Sivitanides. 2/2015. Accounting issues related to Bitcoins. *Journal of Corporate Accounting & Finance* 26: 25–34.
- [49] Samuelson, Paul Anthony, Anthony Scott. 1966. *Economics: An Introductory Analysis*. McGraw-Hill Company of Canada.
- [50] Sayeed, Sarwar, Hector Marco-Gisbert. 9/2019. Assessing blockchain consensus and security mechanisms against the 51% attack. *Applied Sciences* 9: 1788.
- [51] Smith, Nicholas Ross. 2/2019. Could Russia Utilize Cryptocurrencies in Its Foreign Policy Grand Strategizing. *Russia in Global Affairs* 17: 134–152.
- [52] Sokolenko, Liudmyla, Tetiana Ostapenko, Olga Kubetska, Oksana Portna, Thuy Tran. 2/2019. Cryptocurrency: Economic Essence and Features of Accounting. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal* 23: 1–6.
- [53] *Sveto pismo ili Biblija*. 2010. Beograd: Metafizika.
- [54] Yuneline, Mirza Hedismarlina. 2/2019. Analysis of cryptocurrency's characteristics in four perspectives. *Journal of Asian Business and Economic Studies* 26: 206–219.
- [55] Usmani, Muhammad Taqi. 2003. *Uvod u islamske finansije*. Živinice: Selsebil.
- [56] Varoufakis, Yanis. 2016. *And the weak suffer what they must?: Europe's crisis and America's economic future*. Bold Type Books.
- [57] Velde, François R. 1998. Lessons from the History of Money. *Economic Perspectives* 22: 2–16.
- [58] Virgana, Parlindungan Harahap, Tezza Adriansyah Anwar. 2018. Conceptual Research: Sharia-Based Cryptocurrency. *3rd International Conference on Management Economics and Business of Universitas Mercu Buana (ICMEB)*: 21–27.

- [59] Windiastuti, Filka Catur, Fauzul Hanif Noor Athief. 2/2019. Inacoin Cryptocurrency Analysis: An Islamic Law Perspective. *Journal of Islamic Economic Laws* 2: 152–177.
- [60] Williamson, George Charles. 1894. *The Money of the Bible*. Religious Tract Society.
- [61] Zulkhibri, Muhamed. 2019. Halal Cryptocurrency and Financial Stability. 34–49. *Halal Cryptocurrency Management*, ed. Mohd Ma'Sum Billah. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

Ahmedin LEKPEK, PhD

Assistant Professor, State University of Novi Pazar, Department of Economics Sciences, Serbia

CRYPTOCURRENCIES IN THE ISLAMIC FINANCIAL SYSTEM VIEWED THROUGH THE PRISM OF SHARIAH LAW

Summary

The creation of cryptocurrencies marked the beginning of a new era in money evolution. In the cryptocurrency system, governments do not have primacy over monetary flows, but it is in the hands of participants in the cryptocurrency system, which enables the democratization of money. This also raised a number of issues that need to be resolved. Among them, the issues of incorporating cryptocurrencies into monetary policy, accounting, and tax treatment of cryptocurrencies, as well as preventing potential abuses, are especially prominent. On the other hand, Shariah experts deal with cryptocurrencies from the aspect of their Shariah compliance, and on that issue they are divided. This paper analyzes the treatment of money in Islamic teaching and practice, the concept of cryptocurrencies, and the challenges of their practical application, as well as the arguments presented by Shariah experts in support of their positions on the Shariah (non) compliance of cryptocurrencies.

Key words: *Islamic finance. – Shariah. – Money. – Cryptocurrencies. – Blockchain.*

Article history:
Received: 8. 3. 2021.
Accepted: 8. 6. 2021.